

378
В14

1758

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

ВАЙДА Тарас Степанович

УДК 370.1:378.108.6 + 371.233 (021)

**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ
ПЕДВУЗІВ ЗАСОБАМИ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.01 – теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

БІБЛІОТЕКА
НПУ імені М.П. Драгоманова

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

Київ – 1998

100310085

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Херсонському державному педагогічному університеті
Міністерства освіти України, м.Херсон

Науковий керівник – кандидат біологічних наук,
старший науковий співробітник
БЕГЕКА Анатолій Дмитрович,
Головне управління науки Міністерства
освіти України, головний спеціаліст

Офіційні опоненти: – доктор біологічних наук, професор,
академік Української екологічної академії,
БРОВДІЙ Василь Михайлович, Національний
педагогічний університет імені М.П.Драгоманова,
завідувач кафедри

– кандидат педагогічних наук, професор,
ЧЕРВОНЕЦЬКИЙ Володимир В'ячеславович,
Горлівський державний педагогічний інститут
іноземних мов, проректор

Провідна установа: Інститут проблем виховання,
лабораторія екологічного виховання,
АПН України, м.Київ

Захист відбудеться 22 грудня 1998 р. о 14-30 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д-26.053.01 в Національному педагогічному
університеті імені М.П.Драгоманова (252601, м.Київ-30, вул. Пирогова, 9)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного
педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (252601, м.Київ-30,
вул. Пирогова, 9)

Автореферат розіслано “ — “ _____ 1998 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.П.Рудницька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. На сучасному етапі складних і динамічних відносин суспільства з навколишнім середовищем бережливе ставлення до природи повинно складати невід'ємну частину загального світогляду кожного громадянина в умовах України як однієї з найбільш неблагополучних в екологічному плані країн Європи. Сформована екологічна культура не дається з народження, удосконалення цієї важливої якості сучасної людини продовжується все життя. Саме тому формування екологічної культури людини, гармонії її відносин з природою є пріоритетними напрямками реформування виховання, що відображено у Державній національній програмі "Освіта" ("Україна ХХІ століття"), проекті Концепції неперервної екологічної освіти та виховання в Україні, концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти. Від цього залежить забезпечення конституційних прав громадян нашої держави на безпечне для життя і здоров'я довкілля (Конституція України, ст.50).

Аналіз наукової літератури, законів та нормативних актів природоохоронного законодавства показує, що в цьому напрямку значна робота проводиться усіма гілками влади України, державними і суспільними організаціями та багатьма вченими (А.Д.Беґека, В.М.Бровдій, М.А.Воїнственський, В.С.Крисаченко, Н.В.Лисенко, Л.Б.Лук'янова, Г.Ф.Пономарьова, Н.А.Пустовіт, П.В.Самойленко, Г.С.Тарасенко, В.В.Червонецький, В.Д.Шарко та інші). Але критерієм істинності завжди є практика, і за екологічним станом природного середовища можна зробити висновки, що необхідно постійно шукати нові педагогічні форми і засоби впливу на формування екологічної культури населення України. На особливу увагу заслуговує студентство, оскільки від рівня сформованості їхньої культури взаємвідносин з природою залежить тенденція прогнозованого розвитку системи "людина-природа-суспільство" в майбутньому.

Формування у студентів вищих педагогічних закладів глибоких переконань у необхідності природоохоронної діяльності викликане нагальною потребою української держави в екологічно грамотних громадянах, кваліфікованих спеціалістах з екологічного виховання підростаючого покоління, відставанням навчально-виховної роботи природоохоронного напрямку в закладах освіти від вимог часу.

Актуальність означеної проблеми та недостатня обґрунтованість змісту екологічного виховання у вищому педагогічному закладі зумовили вибір теми нашого дослідження: *"Формування екологічної культури студентів педвузів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності"*. Тема дисертації узгоджена та затверджена в такому формулюванні рішенням Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 9 від 20.11.1997 року).

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами: дисертаційне дослідження проведено у відповідності із загальноуніверситетською темою “Підготовка вчителя сучасної школи”, тематичним планом наукових досліджень кафедри педагогіки Херсонського державного педагогічного університету.

Об'єктом дослідження є процес культурологічної підготовки студентів педагогічних вузів.

Предмет дослідження – формування екологічної культури студентів педагогічних вузів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та експериментальна апробація педагогічної форми роботи з виховання екологічної культури студентів педагогічного вузу засобами туристсько-краєзнавчої діяльності.

Гіпотеза дослідження: ефективне формування екологічної культури студентів педагогічного вузу досягається за умов:

- орієнтації змісту навчального процесу на формування екологічної культури особистості педагога;

- використання комплексу інтенсивних методів залучення студентів до опанування системою екологічних знань та формування в них суспільно-ціннісних орієнтацій;

- забезпечення безпосередньої активної участі студентів в охороні навколишнього природного середовища шляхом участі у природоохоронній діяльності як у системі навчального закладу, так і через туристсько-краєзнавчу роботу;

- розвитку емоційно-вольової та мотиваційної сфер екологічної культури студента, активізації функціонування її компонентів.

Відповідно до поставленої мети та висунутих припущень вирішувалися такі завдання:

- на основі історико-ціннісного аналізу відносин людини і природи розкрити вихідні положення формування екологічної культури в сучасних умовах;

- розробити структуру, критерії та визначити рівні сформованості екологічної культури студентів педагогічного вузу;

- виявити психолого-педагогічні умови формування екологічної культури студентів педагогічного вузу засобами туристсько-краєзнавчої діяльності;

- експериментально перевірити запропоновану педагогічну форму роботи з виховання екологічної культури студентів педагогічного вузу.

Методологічною основою дослідження є провідні наукові положення про роль практики у пізнанні та перетворенні дійсності, взаємозв'язок практичної та розумової діяльності, єдність процесів і явищ системи “людина – природа – суспільство”, залежність функціонування індивідуальної свідомості і світогляду особистості від її ставлення до дійсності.

Теоретичну основу дослідження становлять положення, що ґрунтуються на :

- загальнопедагогічному підході до організації навчання, освіти і виховання в єдності з природою (А.Дістервег, Т.Кампанелла, Я.А.Коменський, А.С.Макаренко, Т.Мор, Р.Оуен, І.Г.Песталоцці, Ж.-Ж.Руссо, Г.С.Сковорода, В.О.Сухомлинський, К.Д.Ушинський);

- дидактичному обґрунтуванні інтегративного підходу до організації навчального процесу (С.У.Гончаренко, А.І.Дьомін, М.І.Шкіль та ін.);

- ідей про вплив екологічного виховання на розвиток особистісних професійно значущих якостей майбутнього педагога (А.П.Іваненко, Т.М.Котик, Н.Є.Кравцова, Н.В.Лисенко, А.Н.Некос, Л.С.Плетенецька, Г.Ф.Пономарьова, Г.С.Тарасенко).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань було застосовано методи теоретичного (аналіз, синтез, порівняння, систематизація) та емпіричного дослідження: узагальнення передового педагогічного досвіду з проблеми формування екологічної культури; експертне оцінювання, педагогічні спостереження; анкетування; діагностичні та формуючі бесіди; організація педагогічного експерименту; створення педагогічних ситуацій природоохоронного змісту в умовах туристського походу. Здійснювалася математична обробка експериментальних результатів за допомогою електронних таблиць Excel 7.0 в операційній системі Windows 95.

Експериментальною базою дослідження було обрано інженерно-педагогічний факультет Херсонського державного педагогічного університету, а також Чернігівського, Уманського та Тернопільського державних педагогічних університетів і Слов'янського державного педагогічного інституту. Загалом експериментальною роботою було охоплено 410 студентів. Вибір студентів означеного фаху обумовлено тим, що при підготовці вчителя праці, викладача-майстра виробничого навчання екологічним питанням приділяється недостатня увага: основним завданням навчальних планів є технічна та психолого-педагогічна сторона підготовки майбутнього педагога; безконтрольність процесу формування екологічної культури проявляється в неспроможності молодих спеціалістів вирішувати як самі екологічні ситуації, так і в невмінні організовувати процес екологічного виховання учнівської молоді.

Дослідження відбувалося протягом 1992-1998 років і охоплювало кілька етапів науково-педагогічного пошуку:

На першому етапі (1992-1993 рр.) здійснювалося вивчення та аналіз стану розробленості проблеми у філософській, психологічній, педагогічній, правознавчій літературі; визначення об'єкта і предмета; концептуальних положень, мети і завдань дослідження, формулювання гіпотези.

На другому етапі (1994-1996 рр.) – проводилася експериментальна перевірка психолого-педагогічних умов формування екологічної культури сту-

дентів вищих педагогічних закладів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності.

На третьому етапі (1997-1998 рр.) – узагальнювалися результати теоретичного аналізу і дослідно-експериментальної роботи; їх апробація відбувалася через публікації, обговорення доповідей та повідомлень на науково-методичних семінарах і конференціях. На цьому етапі визначалися перспективи подальших науково-педагогічних пошуків, завершувалося оформлення тексту дисертаційної роботи.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- уперше визначено психолого-педагогічні умови формування екологічної культури студентів педагогічного вузу засобами туристсько-краєзнавчої діяльності;
- дістала подальший розвиток і уточнення структура екологічної культури студентів як складової професійного становлення та діяльності майбутнього педагога;
- теоретико-експериментально обґрунтована педагогічна форма роботи з формування екологічної культури студентів вищих педагогічних закладів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності.

Теоретична значущість дослідження полягає у розробці критеріїв оцінювання та формування екологічної культури студентів педагогічного вузу засобами туристсько-краєзнавчої діяльності.

Практична цінність роботи: визначено рівні сформованості екологічної культури студентів вищих педагогічних закладів; одержані в ході дослідження позитивні результати дозволяють рекомендувати туристсько-краєзнавчу діяльність для практичного використання педагогами вищих навчальних закладів, середніх шкіл, профтехучилищ, науковими працівниками в галузі екологічної освіти та виховання.

Особистий внесок здобувача полягає у визначенні теоретичних положень, що характеризують особливості формування екологічної культури; розробці психолого-педагогічних умов, що забезпечують ефективне формування екологічної культури студентів педвузів; у наукових публікаціях матеріалів дослідження.

Вірогідність результатів та висновків дисертаційного дослідження з проблеми формування екологічної культури студентів вищих педагогічних закладів забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних позицій; застосуванням комплексу взаємопов'язаних методів дослідження, які відповідають його меті та завданням; широким і всебічним обговоренням результатів дослідження, висновків та методичних пропозицій.

На захист вноситься:

- розроблена структура екологічної культури і критерії її сформованості у студентів вищих педагогічних закладів;

– психолого-педагогічні умови реалізації моделі формування екологічної культури студентів вищих педагогічних закладів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності;

– педагогічна форма роботи з формування екологічної культури студентів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності.

Апробація дисертації. Основні результати дослідження обговорювалися на звітних наукових конференціях, засіданнях та науково-методичних семінарах кафедри педагогіки Херсонського державного педагогічного університету (1993-1998); в Українському державному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова (1997); на науково-практичних конференціях: міжвузівській науково-педагогічній конференції “Сучасні проблеми підготовки вчителя” (Херсон, 1992); Міжнародній науково-практичній конференції “Молодь. Праця. Професія” (Херсон, 1993); XVIII науково-методичній конференції “Проблеми ступеневої інженерно-педагогічної освіти” (Харків, 1995); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи” (Херсон, 1997); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Актуальні проблеми розбудови національної освіти” (Київ–Херсон, 1997); міській конференції “Екологічне виховання дітей у сім’ї” (Херсон, 1997); V Міжнародній науково-практичній конференції “Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур” (Дніпропетровськ, 1998); Міжнародній науково-практичній конференції “Краєзнавство і туризм: освіта, виховання, стиль життя” (Херсон, 1998).

Основні результати дослідження впроваджено у Херсонському та Чернігівському педагогічних університетах (довідка № 04/08 від 16.02.98 р.), Слов’янському державному педагогічному інституті (довідка № 72-01-48 від 24.02.98 р.) Міністерства освіти України.

Основні теоретичні положення та результати дослідження викладено у 12 публікаціях, з них 5 написано без співавторів, у тому числі 7 статей – у фахових виданнях та збірниках наукових праць, 5 тез – у матеріалах конференцій.

Структура і обсяг дисертації. Структура дисертації зумовлена логікою дослідження і складається із вступу, двох розділів, висновків до розділів і загальних висновків, списку використаних джерел та 3 додатків. Основний зміст дисертації викладений на 178 сторінках. У дисертації вміщено 1 схему, 2 таблиці, 2 діаграми. Список використаних літературних джерел займає 25 сторінок (261 найменування, з яких 5 англійською мовою). Три додатки на 23 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обгрунтовано актуальність, доцільність дослідження, визначено його мету, об'єкт, предмет і завдання, розкрито методи та експериментальну базу дослідження, наукову новизну, теоретичну значущість, практичну цінність дисертації, сформульовано положення, які виносяться на захист.

У першому розділі *“Екологічна культура як соціально-педагогічна проблема”* зроблено історико-ціннісний аналіз відносин людини і природи та розглянуто тенденції їх розвитку. Показано, що відносини людини і природи займають значне місце в поглядах багатьох філософів, науковців, оскільки збереження екологічних умов існування є першочерговим завданням не тільки окремого громадянина, а й усього людства. Реалізація цього завдання має комплексний характер і вимагає в нинішніх умовах екологізації усіх сфер життєдіяльності суспільства.

Наголошується, що пошук нових ідей та їх реалізація через сучасні педагогічні технології дає змогу подолати існуючу кризу освіти, зокрема екологічну безграмотність студентів педагогічних закладів освіти. Підкреслюється значення проблеми взаємодії природи і суспільства, яка є вічною, і порізному вирішується на кожному історичному етапі. Розкрито основні напрямки систематичної науково-дослідної роботи, спрямованої на пошуки шляхів виходу із сучасної екологічної кризи.

У дисертації виділено такі наріжні положення: а) ідея єдності та гармонії людини і природи; б) потреба суспільства у формуванні людини-господаря, бережливого ставлення до природного середовища, надр держави; в) розуміння природи не як сировинного придатка, а як потенційної бази всебічного задоволення потреб (духовних, матеріальних, пізнавальних, оздоровчих тощо).

Останнім часом активізувалися екологічні дослідження взагалі і в педагогічній галузі зокрема. Однак переважна більшість праць з екологічної освіти і виховання стосуються середньої школи (А.Д.Бегека, Н.Ф.Винокурова, Є.А.Гриньова, О.В.Лабенко, В.М.Пискун, Н.А.Пустовіт, С.С.Соловійов, А.П.Сідельковський, І.Т.Суравегіна, В.Д.Шарко та ін.), а також профтехосвіти (Е.Г.Іванова, Л.Б.Лук'янова та ін.). Система педагогічних умов підвищення екологічної культури студентів педагогічного коледжу запропонована Г.Ф.Пономарьовою.

Формування якостей екологічної культури студентів вищої школи як об'єкта дослідження розглядалося через призму окремих аспектів їх екологічної освіти і виховання (О.М.Дорошко, В.А.Ковтун, М.А.Лігай, Л.В.Романенко, Г.С.Тарасенко, Т.П.Щербача та ін.).

Останнім часом дослідники, критично оцінюючи результати в галузі екологічного виховання та освіти, все частіше звертаються до проблеми спеціальної підготовки майбутнього педагога, до його готовності розв'язувати низку екологічних завдань (А.Вернадська, А.Гаскель, Д.Гаррисон, Р.Гесс, Д.Квасченкова, Н.В.Лисенко, М.Студзінська, С.Флешар та ін.). Водночас автори зазначають, що практика підготовки вчителя до екологічного виховання дітей, яка на сьогодні склалася, є недостатньо ефективною. Успіх екологічного виховання залежить саме від сформованості екологічної культури педагога, його стурбованості станом природного довкілля.

Аналіз досліджень, присвячених проблемам підготовки вчителя до реалізації завдань екологічного виховання, переконує в тому, що більшість дослідників стоїть на позиціях гносеологічного (пізнавального) підходу до розв'язання цього питання (О.М.Дорошко, І.Д.Зверев, В.В.Кашлев та ін.). Існують і інші погляди на специфіку екологічної підготовки педагога: пропонується аксіологічний підхід до організації цього процесу (С.М.Глазачев, Б.Г.Іоганзен, В.В.Краєвський, Н.С.Назарова, В.В.Червонецький).

Проте недостатньо вивченою є культурологічна підготовка студентів, хоч дослідження доводять результативність професійно спрямованого розвитку культури вчителя та її роль у формуванні світоглядних позицій педагога, його екологічного виховання (Т.І.Біленко, І.А.Зязюн, В.А.Кан-Калик, В.О.Сластьонін, О.П.Рудницька, В.І.Філіпова, О.І.Щербаков).

Процес, умови та засоби формування культури майбутнього спеціаліста вивчали О.С.Газман, Т.Б.Корнер, Н.Б.Крилова, Г.М.Оботурова, О.С.Сластьоніна, І.Т.Суравегіна, В.О.Сухомлинський, С.М.Сухорукова, Г.П.Шевченко та інші.

Екологічна культура вчителя визначається у дисертації як комплекс таких якостей особистості, що є стійкими елементами її структури і обумовлюють позитивне ставлення людини до природи, активну усвідомлену діяльність з охорони природи та природозбереження. Екологічна культура студента педагогічного вузу є інтегративним утворенням у структурі його особистості та професійної підготовки і сприяє оволодінню багатством екологічно значущих цінностей у межах пізнавально-інтелектуальних, емоційних, волевих, практичних та інших проявів особистості педагога. Наявність екологічної культури у студента реалізує екологічні переконання в активну природоохоронну діяльність, допомагає майбутньому вчителю усвідомити власний виховний потенціал і можливості його застосування щодо вирішення соціально-педагогічних аспектів екологічних проблем. Навчання у вузі збагачує екологічний світогляд молодого людини, сприяє вихованню екологічної культури майбутнього спеціаліста.

Попередніми дослідниками екологічна культура розглядалася в різних аспектах: екологічна культура людини як її ставлення до природи через належ-

ну поведінку в природному середовищі (Г.М.Добров); екологічна культура як оволодіння існуючою в даному суспільстві системою екологічної освіти і виховання населення (В.А.Крутецький); екологічна культура особистості як рівень її екологічної вихованості (Н.А.Пустовіт).

Дослідженнями механізмів формування екологічної культури та екологічного мислення особистості займалися В.І.В'юницький, А.М.Галаєва, Г.М.Добров, І.Д.Зверев, В.А.Крутецький, В.С.Мінницький, Н.А.Пустовіт, Л.В.Тарасов, Г.П.Ткачук, М.М.Роміна та інші.

Окремі цінні аспекти з тематики формування екологічної культури майбутнього педагога розглянуті у дослідженнях останніх років (Т.М.Котик, З.Н.Курлянд, Н.В.Лисенко, А.Н.Некос, Л.С.Плетенецька, Г.Ф.Пономарьова, Г.С.Тарасенко).

Питання використання туристсько-краєзнавчої діяльності як засобу формування екологічної культури студентів вищих педагогічних закладів не знайшло достатнього висвітлення у наукових дослідженнях.

У педагогічній науковій літературі досі немає єдиного визначення дитячо-юнацького туризму. Ю.А.Штормер характеризує цей вид діяльності як найбільш масову форму активного відпочинку й оздоровлення, один з важливих засобів виховання людей. О.О.Остапєць дає повніше визначення туристсько-краєзнавчої діяльності як засобу гармонійного розвитку підлітків і юнацтва, що реалізується в формі відпочинку і суспільно корисної діяльності, характерним структурним компонентом якого є похід, подорож, екскурсія. М.Ю.Костриця, В.В.Обозний розглядають краєзнавчо-туристичну діяльність як об'єктивну потребу суспільства пов'язувати навчально-виховний процес з актуальними питаннями соціально-економічного будівництва, культурно-духовного відродження народу України з підготовкою до суспільно корисної роботи і трудової діяльності. За визначенням сучасних вітчизняних педагогів, краєзнавство у поєднанні з туризмом – це організована під керівництвом учителя багатогранна навчально-освітня, пошуково-дослідницька та суспільно корисна діяльність у процесі комплексного вивчення рідного краю.

Пропонується визначення туристсько-краєзнавчої діяльності як інтегративної складової форми навчально-виховного процесу, що сприяє вибору оптимального комплексу психолого-педагогічних умов і засобів всебічного впливу на особистість студентів вищих педагогічних закладів, зокрема на формування такої професійно важливої якості особистості майбутнього педагога, як його екологічна культура.

У структурі екологічної культури майбутнього вчителя виокремлюються мотиваційний та емоційно-вольовий компоненти, а також досвід, спрямованість, форми відображення. Доводиться, що, впливаючи на розвиток зазначених компонентів екологічної культури, можна підвищити рівень її сформованості в цілому.

Для виявлення стану екологічної культури студентів проведено констатуючий експеримент: анкетування студентів та експертне оцінювання кураторів академічних груп у відносно віддалених один від одного педагогічних вузах України.

Рівні сформованості екологічної культури студентів визначалися за такими критеріями:

– **компонента досвіду:** а) *знання* джерел забруднення навколишнього природного середовища, норм природоохоронного законодавства, представників фауни і флори, яких занесено до Червоної книги України; б) *вміння* користуватися наявними теоретичними природоохоронними знаннями при вирішенні екологічних ситуацій, використовувати їх у подальшій педагогічній роботі; в) *навички* взаємовідносин студентів з природним середовищем, бережливого ставлення до природи, її надр; г) *практика природоохоронної діяльності*;

– **компонента форм відображення:** а) операції *мислення*, які спрямовані на з'ясування шляхів удосконалення природоохоронної діяльності; б) *особливості відчуття та сприймання* природи.

– **компонента спрямованості:** а) *інтерес* студентів до природи та екологічних проблем; б) *переконання* у необхідності охорони природи та бережливого ставлення до неї; в) *бажання та наміри* студентів щодо екологічного виховання підростаючого покоління у майбутній педагогічній діяльності; г) *світосприймання* студентами природи як цінності, усвідомлення факторів, що впливають на формування їх особистої екологічної культури;

У структурі спрямованості особливу вагу мають:

– **мотиваційний компонент:** а) *мотиви* поглиблення студентами своїх екологічних знань; б) *стимули* природоохоронної діяльності;

– **емоційно-вольовий компонент:** а) *емоційне сприймання* довкілля; б) *ціннісне ставлення* до навколишнього природного середовища.

На основі означених компонентів та розроблених критеріїв було визначено три рівні сформованості екологічної культури студентів: високий, середній і низький. Високий рівень сформованості екологічної культури студентів визначався: достовірністю і науковістю знань з екології; вміннями застосовувати знання для вирішення конкретних екологічних ситуацій; навичками культури спілкування з природним середовищем; активною участю у природоохоронній діяльності; домінантою вищих духовних потреб та соціально-орієнтованих мотивів при використанні природи; правильним розумінням свого місця у природі (екологічна самосвідомість); сформованими переконаннями у необхідності природоохоронної діяльності, ініціативою у процесі екологічного виховання дітей.

Середній рівень сформованості екологічної культури студентів педвузів визначався: неповнотою екологічних знань, їх недостатньою науковістю;

уміннями застосовувати природоохоронні знання для вирішення негативних екологічних ситуацій у груповій діяльності; недостатньою активністю екологічної діяльності, її залежністю від впливу випадкових мотивів; сприйманням природного довкілля тільки як засобу забезпечення життєдіяльності людини; стриманим і заспокоєним ставленням до природи; орієнтацією мотиваційного компонента на задоволення індивідуальних потреб; нестійкими переконаннями у необхідності збереження природи та розв'язання екологічних проблем.

Низький рівень сформованості екологічної культури визначався: відсутністю належних знань та вмій з екології; неспроможністю розв'язання екологічних ситуацій; пасивністю природоохоронної діяльності, браком досвіду спілкування з природою; споживацьким ставленням до природи, задоволенням своїх потреб через експлуатацію навколишнього середовища; відсутністю переконань у правильній поведінці щодо збереження природи, а також ініціативи та бажання займатися екологічним вихованням учнів у майбутній педагогічній діяльності; індиферентним ставленням до екологічних проблем.

В експериментальну групу входили студенти спеціальності "загальнотехнічні дисципліни та праця (викладач-майстер виробничого навчання)" зі спеціалізації "механізація сільського господарства".

При математичній обробці враховувалися дані, отримані шляхом анкетування (анкети відкритого і закритого типу), а також експертного опитування викладачів, кураторів академічних груп педагогічних вузів України. Було виявлено, що домінуючими є низький (46,3%) та середній (36,6 %) рівні сформованості екологічної культури студентів.

Це підтвердило висунуту гіпотезу про те, що навчально-виховна робота з формування екологічної культури студентів вищих педагогічних закладів потребує вдосконалення, пошуку нових шляхів, форм і методів її проведення.

Доводиться, що доцільним засобом підвищення рівнів сформованості екологічної культури студентів педвузів є туристсько-краєзнавча діяльність, яка має широкі можливості залучення студентів до природоохоронної діяльності та безпосереднього їх спілкування з природним середовищем.

У II розділі дисертації "*Психолого-педагогічні умови удосконалення процесу формування екологічної культури студентів педвузу*" розглянуто психолого-педагогічні умови формування екологічної культури студентів педвузів, хід та результати їх експериментальної перевірки.

Беручи за основу положення Проекту Концепції неперервної екологічної освіти та виховання в Україні, специфіку неформальної екологічної освіти, розглянуто особливості туристсько-краєзнавчої діяльності як ефективного засобу формування екологічної культури студентів вищих педагогічних закладів України.

Туристсько-краєзнавча діяльність має значні переваги щодо екологічного виховання студентів педагогічного вузу порівняно з іншими видами та засобами навчання і виховання. А саме: 1) забезпечує досягнення комплексу цілей – пізнавальних, виховних, оздоровчих, комунікативних, естетичних та ін.; 2) сприяє отриманню студентами практичних навичок спілкування з навколишнім природним середовищем та їх участі у посильній природоохоронній діяльності; 3) активізує виконання еколого-виховної функції колективу студентської групи та керівника походу; 4) дає можливість безпосереднього дослідження природних явищ; 5) створює умови для повного розкриття особистості (виконання різнопланових організаційних та краєзнавчих доручень, позитивний психологічний мікроклімат та екологічно чисте довкілля тощо); 6) підпорядковує діяльність групи спільній меті.

Психолого-педагогічними умовами ефективного формування екологічної культури студентів педагогічного вузу засобами туристсько-краєзнавчої діяльності є: 1) врахування вікових особливостей та соціального статусу студентів, індивідуальних якостей, нахилів та здібностей конкретної особистості щодо проведення природоохоронної діяльності; 2) створення належного психологічного мікроклімату у студентському колективі, опора на виховний потенціал колективу туристської групи, формальних та неформальних лідерів, ведення здорового способу життя; 3) спрямування мотивації природоохоронної діяльності студентів, виховання в них бережливого ставлення до природного довкілля, формування умінь та навичок туристсько-краєзнавчої роботи в майбутній педагогічній діяльності з метою екологічного виховання учнівської молоді; 4) використання природного довкілля як засобу формування екологічної культури студентів; 5) планування природоохоронної діяльності, еколого-виховних заходів, природоохоронних інструктажів тощо; 6) застосування у процесі формування екологічної культури студентів педагогічних принципів (науковості, послідовності і систематичності, міцності засвоєння екологічних знань, умінь та навичок, доступності, цілісності виховного процесу і єдності педагогічного впливу); 7) розвиток екологічного мислення студентів на основі цілеспрямованих спостережень за природою та пізнання довкілля (через бесіди, рольові ігри тощо); 8) роз'яснення норм природоохоронного законодавства; 9) запровадження та контроль виконання студентами обов'язків посад краєзнавчого блоку, спрямованих на вивчення природного середовища (еколога, ботаніка, зоолога, гідролога, геолога, метеоролога тощо).

Розроблений інтегрований курс “Туристсько-краєзнавча робота в школі та професійно-технічному училищі”, що має широкі можливості формування екологічної культури студентів педагогічного вузу через поєднання теоретичного і практичного навчання, пізнавальної та природоохоронної діяльності, виховного та оздоровчого аспектів. Систему роботи з формування екологіч-

ної культури студентів педвузів було організовано у відповідності з програмою дослідження. Формування екологічної культури можна умовно розділити на два етапи – теоретичний і практичний. **Теоретичний етап:** удосконалення елементів досвіду (знань), спрямованості (виявлення бажань, прояв інтересів), мотиваційного компонента (мотивація бережливого ставлення до природи) у процесі навчальних занять туристсько-краєзнавчої підготовки з елементами екологічного спрямування; відвідання краєзнавчого музею; самостійне вивчення маршруту майбутнього походу тощо. **Практичний етап:** розвиток емоційно-вольового (емоції, почуття, вольові якості) та мотиваційного (потреби, мотиви, стимули) компонентів, удосконалення природоохоронного досвіду (умінь та навичок природоохоронної діяльності), психологічних форм відображення (культура сприймання, установки, мислення) у процесі проведення залікового туристсько-краєзнавчого походу та походів вихідного дня, залучення студентів до посиленої природоохоронної діяльності, проведення екологічно спрямованих конкурсів, забезпечення природоохоронного режиму життєдіяльності групи тощо.

Інтегрований підхід до формування екологічної культури студентів сприяє глибокому оволодінню студентами основних положень гармонійного існування системи “людина-природа-суспільство”, засвоєнню ними своїх конституційних прав та обов'язків щодо природного середовища, набуттю комплексних природоохоронних умінь та навичок.

Еколого-правовий аспект використання туристсько-краєзнавчої діяльності сприяє розширенню педагогічних можливостей формування екологічної культури студентів педвузів – росту екологічних знань, набуттю практичного природоохоронного досвіду, навичок застосування даної форми екологічного виховання в майбутній педагогічній роботі.

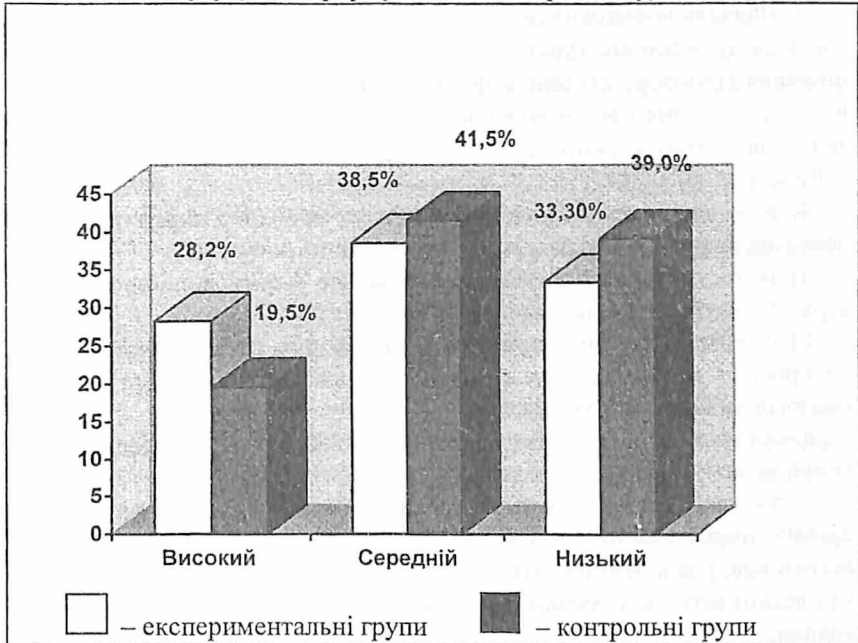
В умовах експериментального навчання та практичної природоохоронної діяльності було досягнуто підвищення відповідних рівнів сформованості екологічної культури, що виявлялося в розумінні особливостей відносин людини і природи в сучасних умовах, в усвідомленні студентами місця людини в системі цих відносин, в оволодінні вміннями самоорганізації та дотримання основних норм природоохоронної поведінки, оцінки та самоаналізу своєї поведінки, у виконанні посиленої природоохоронної роботи в умовах туристського походу – забезпечення природоохоронного режиму життєдіяльності групи, емпіричне дослідження довкілля згідно індивідуально визначених посадових обов'язків краєзнавця, активна участь в екологічно спрямованих вікторинах, конкурсах, іграх, виконання завдань тощо; в організації походів вихідного дня до і після залікового походу.

Як показали результати дослідження, у студентів експериментальних груп виявилися більш високі показники екологічної культури. Так, в експериментальних групах високий рівень сформованості екологічної культури

зріс на 8,4 % порівняно з контрольними групами; в середньому рівні теж є зміни, хоч і не на багато (у контрольних групах – на 2,3 %). Зате зменшилася кількість студентів з низьким рівнем в експериментальних групах на 8,1% більше, ніж у контрольних (див. діаграму 1).

Діаграма 1

Результати сформованості рівнів екологічної культури студентів педвузу (після формуючого експерименту)

Таким чином, обґрунтовані психолого-педагогічні умови застосування туристсько-красознавчої діяльності та позитивні результати формуючого і контрольного експериментів підтверджують ефективність запропонованої педагогічної форми роботи з формування екологічної культури студентів педвузів як важливої професійної якості майбутнього педагога. Позитивні результати отримано при впровадженні означеної форми роботи і в інших педагогічних закладах України.

Виходячи з результатів спостережень, даних формуючого і контрольного експериментів, можна зробити такі висновки теоретичного і практичного характеру:

1. Однією з головних причин незадовільного стану природного довкілля України є низький рівень екологічної культури громадян країни, в тому числі і такої передової частини суспільства, як студентів вищих педагогічних закладів. Значне місце у вирішенні цієї проблеми відводиться педагогу, від

професійної підготовки, екологічної культури якого залежить екологічно прогнозоване майбутнє.

2. Екологічна культура педагога розглядається як прояв у професійній діяльності ініціативи та системного підходу до екологічного виховання учнівської молоді через застосування різноманітних (у тому числі і неформальних) педагогічних методів і форм на основі власного природоохоронного досвіду та переконань у необхідності цієї роботи.

3. Навчально-виховна робота з формування екологічної культури студентів педвузу засобами туристсько-краєзнавчої діяльності спрямована на розширення кругозору студентів, формування навичок природоохоронної діяльності, збагачення і впорядкування системи цінностей з домінантою природи за рахунок позаурочного залучення студентів до активного та здорового способу життя.

4. У процесі формуючого експерименту особливо сприятливий вплив на розвиток екологічної культури студентів мали такі умови:

а) застосування комплексного підходу до формування екологічної культури студентів педвузів;

б) глибоке засвоєння студентами екологічно спрямованого навчального матеріалу з метою усвідомлення актуальності та важливості забезпечення екологічної безпеки України;

в) обґрунтування і впровадження методичної бази для формування екологічної культури студентів педвузів;

г) з'ясування студентами змісту природоохоронних понять (визначень, правил, норм) з метою удосконалення екологічного аспекту їх професійної підготовки, усвідомлення функцій та ролі педагога в екологічному вихованні учнівської молоді, значення навчального предмета для виконання цього завдання;

д) участь у посильній природоохоронній роботі (діяльнісний підхід).

5. Запропонована педагогічна форма роботи з формування екологічної культури студентів педвузу як результат інтеграції навчання, туристсько-краєзнавчої діяльності, безпосереднього перебування студентів у природних умовах сприяла формуванню в них природоохоронних умінь і навичок, усвідомленню природного довкілля з погляду суб'єкта цієї системи, уникненню проблемних екологічних ситуацій під час проходження маршруту.

6. Система виховних заходів (бесід, конкурсів, вікторин, ігр тощо), застосована в умовах туристського походу, сприяла: а) активізації відповідального ставлення до природи та безпосереднього освоєння природного середовища при перебуванні серед природи; б) порівнянню стану довкілля природного середовища з екологічними умовами місць постійного проживання; в) формуванню емоційно-вольового, пізнавального компонента екологічної культури студентів як при проходженні маршруту, так і при підведенні підсумків за

день походу; г) аналізу екологічних ситуацій та ставлення студентів туристської групи до природного середовища, представників фауни і флори; д) стимулюванню та мотивації бережливого ставлення до природи.

7. Розроблені критерії оцінки рівнів сформованості екологічної культури обґрунтовано з урахуванням психолого-педагогічних умов побудови експериментально-дослідницької методики.

8. Студенти експериментальної групи зберігали постійну увагу та інтерес до організації природоохоронних заходів під час проходження маршруту. Розроблений нами курс "Туристсько-краєзнавча робота в школі та професійно-технічній училищі" дав помітний ефект у підвищенні екологічної культури студентів.

Основний зміст дослідження відображено у таких публікаціях автора:

1. Вайда Т. Нові підходи до формування екологічної культури студентів педвузу //Актуальні проблеми розбудови національної освіти: Збірник науково-методичних праць. – Ч.ІІІ. – Київ-Херсон, 1997. – С.30-33.

2. Бегека А., Вайда Т. Підструктура форм відображення в системі формування екологічної культури студентів педагогічних вузів //Молодіжний науковий вісник. – Луцьк, 1997. – № 2.– С.3-15.

3. Бегека А., Вайда Т. Значення мотиваційного компонента у формуванні екологічної культури студентів педагогічних вузів //Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія 3: Педагогіка і психологія. – 1998. – № 2. – С. 34-38.

4. Вайда Т. Підструктура досвіду як складова частина екологічної культури майбутніх педагогів //Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія 3: Педагогіка і психологія. – 1998. – № 3. – С.40-43.

5. Вайда Т. С. Формування екологічної культури студентів як педагогічна проблема //Збірник наукових праць: Педагогічні науки. – Вип. І. – Херсон: Айлант, 1998. – С.104-108.

6. Вайда Т.С. Екологічна культура студентів вищих педагогічних закладів як соціальна проблема //Збірник наукових праць: Педагогічні науки. – Вип. ІІІ. – Херсон: Айлант, 1998. – С.28-32.

7. Бегека А.Д., Вайда Т.С. Историко-ціннісні аспекти екологічної культури як засіб екологічного виховання студентів педагогічних вузів //Збірник наукових праць Уманського державного педінституту імені П.Г.Тичини /За ред. В.Г.Кузя. – К.: Міжнар. фін. агенція, 1998. – С.13-17.

8. Вайда Т.С., Грицак В.Т., Панченко О.В. О воспитании экологической культуры будущих преподавателей-мастеров ПТУ //Современные проблемы подготовки учителя: Материалы межвузовской научно-педагогической конференции. - Херсон, 1992. –С.221-222.

9. Одинцов В.В., Вайда Т.С. Обучение учителей основам пожарного дела как один из аспектов решения экологических проблем // Молодежь. Труд. Профессия: Материалы международной научно-практической конференции в г.Херсоне (13-18 сентября 1993 года). – Ч.1. – Херсон, 1993. – С.107-113.

10. Щедролосьев Є.Н., Вайда Т.С. Підготовка майбутніх викладачів-майстрів виробничого навчання до виховної роботи з молоддю // Проблеми ступеневої інженерно-педагогічної освіти: Матеріали XVIII науково-методичної конференції. Харків, 22-23 березня 1995 р. – Харків: УПА, 1995. – С.269-272.

11. Вайда Т.С., Годованій В.В., Ряшенцев В.М. Екологічна освіта як невід'ємний компонент професійної підготовки спеціаліста // Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур. V Міжнародна конференція. Том 1. Збірник наукових праць. В двох частинах. Ч.П. – Дніпропетровськ: Арт-Прес, 1998. – С. 113– 117.

12. Вайда Т.С. Психолого-педагогічні умови формування екологічної культури студентів педвузів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності // Краєзнавство і туризм: освіта, виховання, стиль життя: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (1-3 жовтня 1998 р., м.Херсон). – К.: Реформа, 1998. – С.14-16.

Вайда Т.С. Формування екологічної культури студентів педвузів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 - теорія та історія педагогіки. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова.

У дисертації теоретично обґрунтовано структуру, зміст та основні компоненти екологічної культури студентів вищих педагогічних закладів, виділено особливості та психолого-педагогічні умови формування цієї категорії засобами туристсько-краєзнавчої діяльності, які сприяють підвищенню рівнів сформованості екологічної культури майбутніх учителів праці.

Ключові слова: екологічна культура, студенти вищих педагогічних закладів, туристсько-краєзнавча діяльність, психолого-педагогічні умови.

Вайда Т.С. Формирование экологической культуры студентов педвузов средствами туристско-краеведческой деятельности.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – теория и история педагогики. Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова.

В диссертации теоретически обосновано структуру, содержание и основные компоненты экологической культуры и психолого-педагогические усло-

вия формирования этой категории средствами туристско-краеведческой деятельности, которые способствуют повышению уровней сформированности экологической культуры будущих учителей труда.

Ключевые слова: экологическая культура, студенты высших педагогических заведений, туристско-краеведческая деятельность, психолого-педагогические условия.

Vaida T.S. Formation of ecological culture of students at the higher educational establishments by means of tourist's and Regional Studies activity.

The thesis (manuscript) for the scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.01—the theory and history of pedagogics. National Pedagogical University named after M.P.Dragomanov.

The structure, contents and main components of ecological culture of students at the higher educational establishments have been theoretically grounded in the thesis. Peculiarities and psychological-pedagogical conditions of formation of this category by means of tourist's and Regional Studies activity that promote rise of future labour-training teachers' level of ecological culture are determined.

Key words: ecological culture, students of the higher educational establishments, tourist's and Regional Studies activity, psychological-pedagogical conditions.

скач

Підписано до друку 04.11.1998 року
Тираж 120 примірників. Ум. друк. арк. 1.0
Формат паперу 60x80 1/16. Зам № 3856

Друкарня ВКПІ "Борисфен-поліграфсервіс"
325000, м.Херсон, вул. Радянська, 17. Тел.: 26-29-73